

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

**Випуск 31
Книга 2**

Рівне – 2019

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : Зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 31. Кн. 2. Рівне: РДГУ, 2019. 187 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Шугаєва Людмила – доктор філософських наук, професор (м. Рівне)

Члени редколегії:

Галуха Любова – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Остріг)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м. Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м. Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 28 листопада 2019 р.

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №15857-4329Р**

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про державну реєстрацію періодичних видань» часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (наказ № 820 від 11.07.2016 р.)

ISSN 2519-1942

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
Факультет історії, політології та міжнародних відносин РДГУ,
isf_rdg@ukr.net
<http://fipmv.rv.ua/>

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2019

РОЗДІЛ 2 ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 94(100) "04/1640"

ТИМУР ТА ЗОЛОТА ОРДА

Тетяна Шамсутдинова-Лебедюк

Рівненський державний гуманітарний університет (Рівне, Україна)

e-mail: ta.sha@ukr.net

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-9288-7005>

Баходир Шамсутдинов

e-mail: ta.sha@ukr.net

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-4910-9977>

Стаття присвячена аналізу взаємовідносин Амір Тимура з Золотою Ордою. Ці відносини склалися доволі непросто. Золотоординські хани в результаті завойовницьких походів не тільки завоювали великі території, а й контролювали великі торгові шляхи. Тимур і сам був не проти заволодіти цими багатими областями і встановити контроль над караванними шляхами і, в той же час, він також добре розумів ту небезпеку для Мавераннахру, яка могла виходити від посилення позицій Золотої Орди. з огляду на це, Тимур допомагає Тохтамишу, сину страченого правителя Мангишлака у боротьбі за владу. Але як тільки Тохтамиш відчув себе на золотоординському троні впевнено, він почав проводити власну політику. Він здійснює ряд походів для розширення золотоординської території, в тому числі в Закавказзя і Азербайджан, що сприйнялося Тимуром як виклик. Між двома колишніми союзниками виник конфлікт, який переріс у військове протистояння. На основі проаналізованих джерел, автори простежують хід військових подій, що привели до краху Золотої Орди.

Автори доходять до спільної думки, що два великих удари зумовили долю, Золотої Орди. Це – розгром на Куликовому полі та поразка в 1395 році армією Тимура. Ці події звели Золоту Орду до становища другорядної держави, яка уже не змогла оговтатися та розпочався процес розпаду Золотої Орди. Ведучи боротьбу з Золотою Ордою заради середньоазійських інтересів, Тимур також зробив неоціненну послугу для Русі, яка знову вийшла на арену історії. З поваленням сили Орди північний торговий шлях, який поєднував Близький і Далекий Схід, був знищений і вся караванна торгівля переорієнтувалася на південь. Доходи від торгівлі стали важливою частиною статків Тимура, що сприяло розвитку його держави. Таким чином, удар Тимура для Золотої Орди був роковим.

Ключові слова: улус, Золота орда, Мавераннахр, імперія Чагатая, гураган, емір, джизія.

Tetyana Shamsutdinova-Lebedyuk, Bahodir Shamsutdinov. TIMUR AND THE GOLDEN HORDE

The article is devoted to the analysis of the relationship between Amir Timur and the Golden Horde. This relationship was quite difficult. As a result of the conquest campaigns,

the Golden Horde knights not only conquered large territories, but also controlled large trade routes. Timur himself did not mind taking possession of these rich areas and establishing control of the caravan routes and, at the same time, he was well aware of the danger to Maverannachru, which could come from strengthening the positions of the Golden Horde. In view of this, Timur assists Tohtamysh, the son of the executed ruler of Mangyshlak in the struggle for power. But as soon as Tokhtamysh felt confident on the Throne of Gold, he began to pursue his own policy. He undertakes a number of campaigns to expand the Golden Horde territory, including in the Caucasus and Azerbaijan, which Timur took as a challenge. A conflict arose between the two former allies, which turned into a military confrontation. Based on the sources analyzed, the authors trace the course of the military events that led to the collapse of the Golden Horde.

The authors agree that two major strikes led to the fate of the Golden Horde. This was the defeat at Kulikovo field and the defeat in 1395 by Timur's army. These events reduced the Golden Horde to a position of a secondary power that could no longer recover and the process of the collapse of the Golden Horde began. Fighting the Golden Horde for the sake of Central Asian interests, Timur has also done an invaluable service to Russia, which has once again entered the arena of history. With the overthrow of the Horde force, the northern trade route, which combined the Middle and Far East, was destroyed and all caravan trade re-oriented to the south. Trade revenues became an important part of Timur's fortunes, which contributed to the development of his country. Thus, Timur's strike for the Golden Horde was fatal.

Key words: *ulus, Golden Horde, Maverannakhr, Chagatai empire, guragan, emir, jizya.*

Кожна історична епоха висуває своїх лідерів і вождів. Однією з таких видатних історичних особистостей середньовічної історії є Тимур. Амір Тимур, який ввійшов в європейську літературу під ім'ям Тамерлан («Тимур Кульгавий», через поранення стрілою.) і впродовж уже шести віків тривожить уми істориків, літераторів, мистецтвознавців як на Сході, так і на Заході. Він належить до когорти тих людей, які ще при життю ставали легендами. Про нього написано немало, але все написане носить суперечливий характер. Так, придворні автори, які вели хроніку його перемог, створили фігуру жорстокого, але мудрого та справедливого полководця. Посланці європейських країн писали про нього доброзичливо, захоплювалися його діяльністю в Самарканді, який був перетворений в центр Азії. Це, перш за все, праці Ібн Арабшаха (1389–1450 гг.), щоденник іспанського посла Руя Гонсалеса де Клавіхо, який побував при дворі Тимура у 1403–1406 роках, а також записки баварського дворянського зброєносця Йоганна Шильтбергера (1381–1440 pp.).

Східнознавець Жан-Поль Ру в своїй книзі «Тамерлан» зарахував Амір Тимура до плеяди всесвітньовідомих полководців, таких як Дарій I, Олександр Македонський, Юлій Цезар, Чингізхан, Наполеон Бонапарт [6, с. 26].

У радянській літературі склалася різко негативна оцінка ролі Тимура в історії. Його називають «другим Чингізханом», великим воєнначальником і дипломатом та одночасно жорстоким завойовником, що грабував і спустошував землі інших народів [5, с. 156]. Правда, такі історики як Б.Д. Греков та Ю.А. Якубовський в роботі «Золота Орда і її падіння» характеризують Тимура як

«розумного і дальновидного політика» [2, с. 336], а також відмічали «силу військово-організаторського таланту» [2, с. 374].

Інший дослідник С.П. Бородин в книзі «Кульгавий Тимур» про нього пише: «Тамерлан, найжорстокіший з полководців, які відомі світу. Жага влади горіла в його серці і зміцнювала в рішучості підкоряти всіх і вся своїй волі, ніхто не міг розраховувати на поблажливість. Великий воїн, прозваний Кульгавим Тимуром, був могутнім політиком не тільки на полях битв. У своїй столиці Самарканді він був спритним купцем і талановитим містобудівником» [5, с. 174].

Тимур народився 9 квітня 1336 року біля Самарканда, в місті Кеш, яке пізніше було назване Шахрісабз, або «зелене місто» Він був сином Тарагая із племені баркасів, яке прийшло в Мавераннахр разом з Чингізханом і тут тюркізувалося. Саме Тимуру припаде стати засновником династії Тимуридів та створити імперію, яка простягалася від Волги і Кавказських гір на Заході до Індії на Південно-Заході. Ще в юності він з'явився на політичній арені як активний діяч, воєначальник. Не будучи чингізидом, Тимур формально не міг носити титул великого хана, тому завжди називав себе лише еміром (вождем, правителем). Однак, одружившись з донькою останнього чагатайського хана Мавераннахру, він отримав титул «гурагана» – зять великого хана – Тимур Гураган, а разом з ним і право на владу. Ставши спадкоємцем і продовжувачем імперії Чагатая (Чагатай – монгольський хан, другий син Чингізхана, якому належали землі на сході до Бухари і Самарканда на заході), Тимур створив сильну армію і здійснив за своє життя десятки походів, підкорив силою своєї зброї величезну територію. Сам Тимур говорив: «За допомогою доблесних вождів і моїх воїнів я став володарем 27 держав. Усі ці держави визнали мою владу і я приписав їм закони» [3, с. 324].

Метою статті є дослідження взаємовідносин Амір Тимура з Золотою Ордою.

Доволі непросто склалися відносини Тимура з Золотою Ордою або улусом Джучі, який склався у результаті монгольських завоювань 20–40-х років XIII століття. В його склад входив Болгар з його областю; на півночі кордон проходив по руських князівствах; на півдні орда володіла Кримом з приморськими містами, Кавказом до Кавказького хребта і Дербента; на сході кордони держави простягалися до Західного Сибіру і пониззя Сирдар'ї, північного Хорезму з містом Ургенч, а на заході до Дністра і далі. Улус Джучи успадкував хан Бату.

Центром Золотої Орди було обрано Нижню Волгу, на східному березі якої була заснована столиця Сарай (палац), що стала тимчасовою резиденцією ханів, адже впродовж більшої частини року вони залишалися кочівниками. Це місце було вибрано не випадково. Тут були великі пасовища, багаті зернові області і торгові шляхи. Найважливіший з цих шляхів, що йшов паралельно Волзі, на півдні поєднувався з великою трансконтинентальною магістраллю між Китаєм, Європою і Індією. Саме цей шлях мав важливе значення як осередок величезної частини міжнародної торгівлі XIV–XV століть.

Усі хани Золотої Орди протегували торгівлі, бачачи в ній основне джерело багатства держави. Так, Батухан, його брат Берке (1256–1266 рр.) і особливо хан Узбек (1312–1340 рр.) запровадили найрішучіших заходів для встановлення безпеки на дорогах, що проходили володіннями Золотої Орди і надавали

особливу підтримку купцям, які торгували по цій дорозі. Золота Орда отримала домінуюче становище по всій протяжності міжконтинентального караванного шляху, який йшов з Китаю через Отар і Хорезм, нижнє Поволжя, Азов, Крим і Європу. У столиці Орди – Сараї торговцям були створені найкращі умови. Вони жили в окремих кварталах, які були обнесені стіною для захисту їх майна, були окремі райони базарів та ремісників.

На північ від Аральського моря, між Золотою Ордою і ханством Чагатая, знаходився улус старшого брата Бату, який називався Білою Ордою (Ак-Орда) зі столицею Сигнак. Він був меншим за розмірами, ніж Золота Орда, але мав спільні кордони з Мавераннахром (історична область в Центральній Азії, що знаходилася між річками Амудар'я та Сирдар'я, з містами Бухара та Самарканд).

Після смерті хана Бердибека (1359 г.) у Золотій Орді почалися феодальні смути. Особливо важкими і складними вони були в 1360–1380 роках. Впродовж цього періоду змінилося 25 ханів, не враховуючи тимчасового правителя Мамаю, який володів весь цей час правобережною частиною Волги. Більшість ханів, які сиділи на престолі в Сараї були вихідцями із лівого крила військ улуса Джучи, із присирдар'їнської області. У 1370-х роках піднімається Ак-Орда на чолі з Урус-ханом, який вирішив об'єднати під своєю владою більшість золотоординських земель. Однак проти нього виступила широка опозиція, і її представник, один з узбецьких емірів, правитель Мангишлака Туй Ходжа-оглан, виступив на курултаї проти Урусхана, за що і був тут же страчений [5, с. 166].

Тимур дуже уважно стежив за подіями в Золотій Орді. Він сам був не проти заволодіти цими багатими областями і встановити контроль над караванними шляхами і, в той же час, він також добре розумів ту небезпеку для Мавераннахру, яка могла виходити від посилення позицій улуса Джучи та Урусхана. Ось чому він радо прийняв сина страченого Туй Ходжі-оглана Тохтамиша, який втік з Ак-Орди і запропонував йому свої послуги. Тимур відразу оцінив можливість активного втручання в справи Білої, а потім і Золотої Орди. Здавалося, сама доля послала йому смертельного ворога Урусхана, який жадав помститися за смерть батька.

Так, перша допомога була надана на початку 1376 года, коли, за допомогою Тимура та його війська, Тохтамиш оволодів Сабраном і Сигнаком, однак не зміг їх утримати і був розбитий сином Урусхана [4, с. 142].

Затим у 1377 році Тохтамиш здійснив ще одну спробу утвердитися на Сирдар'ї за допомогою військ Тимура, однак і ця спроба не увінчалася успіхом – військо Тохтамиша було розбито, він сам був поранений і тільки завдяки Ідику Барласу, родичу Тимура, був врятований та привезений у Бухару, де за велінням Тимура був вилікуваний.

Таким чином, військо Тохтамиша декілька разів було майже повністю розбите Урус-ханом, однак заступництво Тимура допомогло йому після смерті Урусхана оволодіти акординським престолом в 1379 році [4, с. 143].

А поразка Мамаю на Куликовому полі в 1380 році відкрила Тохтамишу шлях до золотоординського престолу. У тому ж році він розбив Мамаю в битві на річці Калка і став ханом Золотої Орди. Обидві частини улусу Джучі були

об'єднані, і відтепер Тохтамиш перетворюється в головного суперника Тимура. В 1382 році хан Тохтамиш здійснює похід на Москву і добивається виплати данини. Це ще більше утврджує могутність Тохтамиша. Однак, до 1384–85 років стосунки між Тимуром і Тохтамишем залишалися доволі безхмарними. «Між нами права батька і сина», – говорив Тамерлан, де під «батьком» він мав на увазі себе [1].

Але як тільки Тохтамиш відчув себе на золотоординському троні впевнено, він почав проводити власну політику, не зважаючи на свого «батька». Він здійснює ряд походів для розширення золотоординської території, в тому числі в Закавказзя і Азербайджан, а в 1385 році посилає велике військо для захоплення Тебриза. І хоч ці землі не входили в імперію Тимуридів чи Чагатайського улуса, однак, Тимур сприйняв цей похід як виклик і завоював Закавказзя, включивши його до складу своєї імперії [1].

Таким чином, між двома колишніми союзниками виник конфлікт. Перш за все він розкриває той антагонізм, який існував між тюрко-монголами і тюрками. Тюрко-монголи гордилися своїм славним минулим і особливо своїм великим предком, завойовником світу Чингізханом. Тюрків тюрко-монголи вважали самозванцями, які скористалися послабленням влади після смерті Чингізхана. Разом з тим, Тохтамиш уже забув про те, що саме завдяки тюрку Тимуру він став правити Золотою і Білою Ордами. При зустрічах з Тимуром він почав «відкрито заявляти, що його колишній захисник лиш дрібний тюркський царьок з великими амбіціями, недостойний бути суперником Великого хана обох Орд». Тому, перш за все, йому хотілося позбутися від незручного свідка своєї юності і він почав здійснювати активні дії у цьому напрямку.

Правда, і Тимур також усвідомлював, що вчинки Тохтамиша рано чи пізно приведуть до сутичок між ними. Він готовився до цього, однак відкладав зіткнення, вважаючи, що ще не настав час. Тимур також був обізнаний з тим, що військо Тохтамиша сильніше його війська.

Інтереси Амір Тимура і Тохтамиша пересіклись в Ірані через контроль за торгівлею. В кінці XIV століття основний потік товарів зі Сходу йшов через Іран, що приносило великі прибутки тому, хто контролював цю торгівлю.

Уникаючи прямих зіткнень, Тимур витіснив армію хана Тохтамиша із Ірану і Закавказзя, нанісши тим самим чуттєвий удар по золотоординській торгівлі. Своїм воїнам Тимур заборонив вступати у відкритий бій з військом Тохтамиша, «так як у нас з царем Тохтамишем є договір та угода, і ми дотримуємося цього договору» [1]. У 1386 році він завоював Грузію і закрити Тохтамишу всі шляхи в Іран. А в кінці 80-х років XIV століття Тимур прийняв рішення повести боротьбу проти Тохтамиша.

Тим часом, Тохтамиш уклав союз з ворогами Тимура в Середній Азії і в 1387 році разом з ними здійснює похід на володіння Тамерлана. Він підступив до столиці Тимура – Самарканда. Було розорено багато навколишніх міст, зруйновано декілька палаців Тамерлана. Тимур терміново повернувся з Ірану і виступив проти Тохтамиша. Війську Золотої Орди було нанесено великої шкоди. У відповідь на це Тохтамиш, зібравши велику армію, у 1388 році знову повів її в Средню Азію. Цією ситуацією вирішив скористатися правитель Хорезму Сулейман Суфі, який вступивши в союз з Тохтамишем, повинен був надати йому

підтримку в разі успішного вторгнення в Мавераннахр. Тимур розправляється з бунтівниками. Зайняти Ургенч, столицю Хорезму, було не важко, адже місто було практично не захищене. Династія Суфі була знищена, жителі Ургенча були переселені в Самарканд, а місто зрівняли з землею і на його місці посіяли ячмінь. Тільки в 1391 році, під час походу проти Тохтамиша, Тимур віддав розпорядження відновити місто. Хорезм ввійшов у склад держави Тимура. Війна продовжувалася до весни 1389 року. Однак розгромити Тамерлана Тохтамиш не зміг.

Проти Тохтамиша Тимур здійснив походи – в 1391 році та в 1394–1395 роках. Ці походи перемежувалися з походами в Іран, Закавказзя, південні руські князівства.

В 1391 році боротьба між Тимуром і Тохтамишем вступила в завершальну стадію. Незадоволений спустошливими набігами Тохтамиша на Мавераннахр, Тимур виступив з 200-тисячним військом із Самарканда, зиму провів в Ташкенті і, після довгих переходів, зустрівся із супротивником у місцевості Кундурча, що між Чистополем і Самарою. 18 червня 1391 року тут відбулася битва. Армія Тохтамиша значно перевищувала армію Тимура за чисельністю, проте військо Тимура було краще зорганізоване та дисципліноване. Сам Тимур про це говорив: «...вони (воїни та воєначальники) знали, що як дома, так і в поході, я постійно слідкую за станом війська, як на привалах, так і в військових таборах; щоденно нарівні з ними вправляюся в стрільбі з лука, метанні списа, щоб зберегти силу» [3, с. 153].

Військо Тимура складалося з кінноти, що була дуже мобільною та добре озброєною. «Окрім списів, кожний воїн був також озброєний шаблею, арканом і луком зі стрілами. Вершники не повинні відчувати незручностей від утримування списа в одній руці... і, коли відчують незручності, то можуть його кинути» [3, с. 155]. Кожен воїн мав також запасного коня, і в разі чого, міг швидко його поміняти, тому під час переходів міг швидко долати великі дистанції та заставати ворога зненацька. Окрім кінноти у війську Тимура були також і піхотинці. Під час бою вони виходили «з окопними щитами і турами», які були переносними укріпленнями, за якими можна було сховатися від кінних атак противника. За таким піхотним ладом ховалися, а потім контратакували кіннотники Тамерлана.

Бій тривав три дні. Після запекло бою велика частина армії Тохтамиша почала тікати. Цьому сприяла і зрада деяких феодалів Золотої Орди і, перш за все, Едигея.

Тохтамишу з частиною свого добірного війська вдалося прорватися в тил армії Тимура. Будь-яка європейська армія була б розгромлена, якби противник опинився у неї в тилу, але резервні частини Тамерлана встигли розвернутися і зустріли воїнів Тохтамиша. Дізнавшись про це, сам Тимур «з загоном сміливців» пішов в атаку. «Я пристрасно бажав особисто брати участь в сутичці, чути стогін і крики тих, кого вразив удар моєї шаблі і сокири... я бажав також, щоб мої воїни і їх керівники знали, що я не із тих, хто боїться смерті і, що я, нарівні з ними, виходжу назустріч небезпеці» [3, с. 189].

«Побачивши переможний прапор, Тохтамиш-хан мимоволі втратив надію на царювання і владарювання і, боячись за життя своє, оглушений і розгублений,

відпустив поводи швидконогого коня і з сотнею вивертів врятувався з того поля битви» [1]. Військові сили Золотої Орди були серйозно підірвані. Але і армія Тамерлана була знесилена в кровопролитній битві. Після перемоги Тамерлан провів в цій місцевості двадцять шість днів, даючи армії відпочинок та дозвіл на грабунок. «Цілих чотири неділі мої воїни були зайняті грабунком... Воїнам я надав повну свободу грабувати, дозволив убивати всякого, хто надумав перешкоджати їм у цьому, брати стільки бранок із числа жінок ворога, наскільки дозволяє їх матеріальний стан... Я заборонив своїм воїнам єдине – братовбивство під час грабежу. Я сказав, що всякий, хто буде намагатися відібрати законну здобич свого соратника, буде вбитий» [3, с. 195].

Перед поверненням додому Тимур вирішив питання з полоненими золотоординськими полководцями. Так, та «частина полководців сплатила джизйа (податок, який платили не мусульмани в рахунок мусульманської держави в обмін на їх захист і недоторканність майна) – отримала свободу... Кожен, хто вступив в моє військо, залишився живим. Однак та частина із них, що не захотіла вступати в моє військо, я передав їх своїм підданам для страти» [3, с. 197].

У цьому поході Тимур велів увічнити свою присутність в Уральських горах. На горі Улуг-тау, в районі розташування сучасного Карсакпайського рудника, він велів підняти моноліт, «високий, як мінарет», і вибити на ньому напис, в якому говориться, що в квітні 1391 року, року барана, султан Турана Тимур пройшов тут з двомастами тисячами військ проти короля булгар Тохтамиша [5, с. 169]. Але, вигравши бій і захопивши величезну здобич, Тимур ще не зломив могутності Золотої Орди, її ресурси були ще великі. Боротьба тривала.

У 1394 році відновилося прикордонне протистояння між Золотою Ордою і державою Тимура. Адже, розгромивши Тохтамиша в 1391 році, Тамерлан не добився умиротворення Золотої Орди. Для того щоб продовжувати свої завоювання на півдні, Тамерлану був необхідний мир на своїх північних кордонах. І він знайшов для цього спосіб від якого «здрігнулися всі навколишні народи - він вирішив знищити Золоту Орду, знищити буквально, стираючи з лиця землі міста, вирізуючи народ, залишаючи за собою випалену землю» [1].

Весною 1395 року, підготовившись до походу, Тимур з основними силами вторгся на територію Золотої Орди через Азербайджан, узбережжям Каспійського моря. Армія Тохтамиша зробила спробу не пропустити військо супротивника через Терек. Три дні йшли бої на переправах. Однак, під прикриттям ночі війська Тимура перейшли річку і напали на основне військо Тохтамиша. Після кровопролитного бою Тамерлан отримав перемогу. Тохтамиш з залишками війська втік на північ, в район Булгара.

Після розгрому армії Тохтамиша, Тимур рушив територією Золотої Орди, методично руйнуючи та грабуючи всі золотоординські міста. Були зруйновані міста Сарай Берке, Жукотин, Астрахань, Акерман та інші. Це була легка здобич, тому що більша частина міст Золотої Орди не мала фортифікаційних споруд. Відсутність стін навколо міст було навіть предметом гордості монголів, адже вони вважали, що їх надійно береже багато чисельна кіннота та безкрайні степи. Відкриті серед степу міста були буквально набиті скарбами, звезеними зі всіх сторін світу. Впродовж року вся містобудівна культура була знищена.

«Перемога Тимура над Тохтамишем, спустошення і спалення Астрахані і особливо Сарая Берке – столиці Золотої Орди – в 1395 році мали величезне значення не тільки для Середньої Азії і тодішньої південно-східної Європи, а й для Русі. Сам того не підозрюючи, той самий Темир Аксак, який грабунком спустошив Рязанську землю, об'єктивно перемогою над Тохтамишем надав Руській землі послугу, хоча своїми вчинками і залишив по собі в руському народі дурну пам'ять» [2, с. 375].

Отже, значення перемоги Тимура над Тохтамишем велике. Впродовж п'ятнадцяти років Золота Орда отримала два великих удари, які зумовили її долю. Розгром на Куликовому полі, а особливо поразка в 1395 році звели Золоту Орду до становища другорядної держави, яка уже не змогла оговтатися. З поразки у війні з Тимуром, розорення економічних центрів розпочався процес розпаду Золотої Орди. Ведучи боротьбу з Золотою Ордою заради середньоазійських інтересів, Тимур також зробив неоціненну послугу для Русі, яка знову вийшла на арену історії. З поваленням сили Орди північний торговий шлях, який поєднував Близький і Далекий Схід, був знищений і вся караванна торгівля переорієнтувалася на південь. Каравани із Китаю на Близький Схід знову взяли курс через Отар, Ташкент, Самарканд, Балх, Герат і Султанію на Тир і Сидон. Доходи від торгівлі стали важливою частиною статків Тимура, що сприяло розвитку його держави.

Джерела та література

1. Быков А.В. Эпоха Куликовской битвы. URL: <https://history.wikireading.ru/214294>
2. Греков Б.Д., Якубовский Ю.А. Золотая Орда и ее падение. Москва, 1950. 383 с.
3. Марсель Брион, Забидуллах Мансури. «Я – Темур, властитель Вселенной». Ташкент, 2007. 502 с.
4. Рева Р.Ю., Брагин А.О. История Приаралья в конце XIV века по летописным и нумизматическим данным (Часть 1. События 773–781 годов хиджры). *Вестник НГУ. Серия: история, филология*. 2016. Т. 15. № 7: Археология и этнография. С. 140–148.
5. Хидояттов Г.А. Моя родная история. Ташкент, 1990. 304 с.
6. Хильда Хукхэм. Властитель семи созвездий. Ташкент, 1994. 298 с.

References

1. Bikov A.V. Epoha Kulikovskoy bitvi [Epoch of the Battle of Kulikovo]. URL: <https://history.wikireading.ru/214294>
2. Grekov B.D., Yakubovskiy Y.A., 1950. Zolotaya Orda i ee padeniye [The Golden Horde and its fall]. Moskov.
3. Marsel Brion, Zibidullah Mansuri. «Ya – Temur, vlastitel Vselennoy» [I am Temur, ruler of the Universe]. Tashkent. 2007.
4. Reva R.Y., Bragin A.O. Istoriya Priaralya v kontse XIV veka po letopisnim i numizmaticheskim dannym (Chast 1. Sobitiya 773–781 godov Khidjry) [History of the Aral Sea region at the end of the 14 th century by annalistic and numismatic data (Part 1. Events of 773–781 years hijras)]. *MSU. section History, Phylology*, 2016.vol. 15 no. 7, pp.140–148.
5. Khidoyatov G.A. Moya rodnaya istoriya [My native history]. Tashkent, 1990.
6. Khilda Khukkhem. Vlastitel semi sozvezdiy [Lord of the seven constellations]. Tashkent, 1994.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Мартинчук Світлана

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ 3

Ткаченко Галина

ЖІНОЧИЙ РУХ В ГАЛИЧИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ –
НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ 13

Марчук Олександр

ДІЯЛЬНІСТЬ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ УНР У РІВНОМУ
(КІНЕЦЬ БЕРЕЗНЯ – ПОЧАТОК ТРАВНЯ 1919 р.) 21

Яблонська Діана

МИХАЙЛО ВАСИЛЬОВИЧ КУРНЕВИЧ:
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ ІНО 30

Ляскович Тетяна

ВІЙСЬКОВО-САНІТАРНІ ПОТЯГИ: ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ І
НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ЗБРОЙНИМ СИЛАМ УНР У 1919 р. .. 39

Ляскович Роман

ВІЙСЬКОВІ МОБІЛІЗАЦІЇ НА ПРОСКУРІВЩИНІ
ВОСЕНИ 1920 р.: ОРГАНІЗАЦІЯ, ХІД, НАСЛІДКИ 47

Півоварчук Віталій, Харитон Інеса

МОТИВАЦІЯ ВСТУПУ ЖІНОК ДО ЛАВ ОУН ТА УПА 54

Доброчинська Валентина

ПОЧАТКОВЕ ШКІЛЬНИЦТВО В РЕЙХСКОМІСАРИАТІ «УКРАЇНА»
(1941–1944 рр.) (НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ РІВНОГО) 61

Михальчук Роман

НАЦИСТСЬКА ПРОПАГАНДА В М. РІВНЕ ПІД ЧАС
НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 рр.) 69

Ліннік Юрій

ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ 79

РОЗДІЛ 2 ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

- Шамсутдинова-Лебедюк Тетяна, Шамсутдинов Баходир*
ТИМУР ТА ЗОЛОТА ОРДА 85
- Озимчук Олег, Дорошук Сергій*
ОСОБЛИВОСТІ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ТИПОЛОГІЇ
РАНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ СКАНДИНАВСЬКИХ МЕЧІВ 93
- Плюта Наталія*
ФАШОДСЬКИЙ ІНЦИДЕНТ – КУЛЬМІНАЦІЯ
БРИТАНО-ФРАНЦУЗЬКОЇ БОРОТЬБИ ЗА КОЛОНІАЛЬНЕ
ПАНУВАННЯ В АФРИЦІ 102
- Клімчук Юрій*
ПАМ'ЯТНІ МІСЦЯ ПРО УКРАЇНЦІВ – УЧАСНИКІВ
ІТАЛІЙСЬКОГО РУХУ ОПОРУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ:
ЗА ПІДСУМКАМИ СТУДІЙ ОСТАННЬОГО ЧАСУ 111

РОЗДІЛ 3 ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

- Візитів Юлія*
ПЛАСТОВИЙ МАРТИРОЛОГ РОДИНИ ТИЖУКІВ
(МІЖВОЄННІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ) 122
- Сєєрова Ольга, Жук Олександр*
ДО ПРОБЛЕМИ ПРОСЛАВЛЕННЯ ІКОНИ БОЖОЇ МАТЕРІ «ЗНАМЕННЯ»
ЦЕРКВИ СВ.ВМЧ. ПАРАСКЕВИ П'ЯТНИЦІ СЕЛА ВІЛІЯ
ОСТРОЗЬКОГО РАЙОНУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ 130

РОЗДІЛ 4 ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

- Жилюк Сергій, Шаправський Сергій*
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКОВНОЇ
ПРОБЛЕМАТИКИ ВОЛИНИ: МЕТОД І ПРАКТИКА 141
- Журавльова Світлана*
МІЖНАРОДНІ ТОРГОВЕЛЬНІ ТА ДИПЛОМАТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ УРСР У
1921–1923 РОКАХ В СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ 147

Гуменюк Оксана
РАДЯНСЬКА ПОВСЯКДЕННІСТЬ З УКРАЇНСЬКОЮ ОЗНАКОЮ:
ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ 155

Санжаревський Олег, Зновяк Владислава
ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ НА ПОРТАЛАХ
ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ В 2018–2020 РОКАХ:
КОНТЕНТ-АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ ДОНБАСУ 161

РОЗДІЛ 5 РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ

Амінов Бахтієр, Карпукіна Тетяна
СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І
МЕТОДІВ У ВИКЛАДАННІ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН 169

Бондар Ірина
ВИВЧЕННЯ АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
ЗА ДОПОМОГОЮ КРЕАТИВНИХ ЗАВДАНЬ 175

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Випуск 31

Книга 2

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 1.12.2019 р. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman».

Наклад 300. Ум. друк. арк. 14,3.

Віддруковано засобами різнографічного друку

ПП Самборський І.О.

вул. Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33014

ISSN 2519-1942

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. Випуск 31. Книга 2. Рівне: РДГУ, 2019. 187 с.

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2019